

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Capitularia Regvm Francorum

Additae sunt Marculfi monachi & aliorum formulae veteres, & Notae
doctissimorum virorum

Baluze, Etienne

Parisiis, 1677

Ad Appendicem Marculfi.

urn:nbn:de:hbz:466:1-22974

agentes, & ipsi accepimus & Regi porreximus &c. Lib. 8. c. 2. Surrexi ad occursum ejus, & data oratione deprecor ut in mansione mea eulogias B. Martini dignaretur accipere. Quod ille non respiciens, benigno animo ingressus, hausto poculo, admonitis nobis, ad convivium laus abscessit. Idem de gloria confessor. cap. 31. Benedictionem vocat Sulpitius Severus dialogo 2. Floardus hist. Rhemenf. lib. 2. c. 11. de S. Rigoberto Episcopo: *Hic venerabilis Presul Pipinum Majorem domus regia trahitur amicissimum habuisse, cui eulogias pro benedictione crebro solebat mittere.* Ad eulogias pertinet quod in vita Ludovici Pij dicitur Carolum M. filium interrogasse eum Rex cum esset, tanta tenuitatis esset in re familiari ut nec benedictionem quidem nisi ex postulo sibi offerre posset &c. Sangallensis lib. 1. c. 13. Capitul. lib. 6. c. 65.

Cap. 48. **SYPLICATVRIQ]** Preces sunt seu potius commendatitiae littere Abbati factæ, ut in cœnobio aliquem qui monachus fieri cupit recipiat. Convertere enim tum usurpabatur pro monachum fieri, quasi dicas in monasterio degere.

Cap. 49. **INDICVLVS GENERALIS]** Indiculus pro omni epistola & libello accipitur, ut libro primo diximus. Hic autem qui generalis dicitur, epistola est commendatitia Episcopi, ut verisimile fit, qua is qui limina Apostolorum peregrinationis causa petit, omnibus Episcopis commendatur & Principibus per quorum ditiones iter facturus est.

NON VAGANDI CAUSA] Ideo Concilio Cabilonensi sub Carolo M. c. 44. & 45. prohibitum est Romam sine Tarconum absque licentia Episcopi sui adire. *Sunt pauperes, inquit, qui vel ideo id faciunt ut majorem habeant materiam mendicandi.* Burchardus lib. 19.

Cap. 51. **QUALITER EX ORDINAT. REGIS]** Superiore libro formula est mandati regij ad Domesticos & Comites dati, quo jubet Princeps ut propter filij nativitatem in unaquaque fiscali villa tres servi manumittantur. Hoc autem capite forma proponitur qua Domesticus, ut regio mandato satisfaciatur, servos fiscales manumittit.

DOMESTICVS] Dignitas fuit non contentenda sub prima & secunda Regum nostrorum familia. Nam inter præcipuos regni ministros Domestici sæpe enumerantur, & in præfatione leg. Burgundion. *Sciatis itaque Optimates, Comites, Consiliares, Domestici, & Majores domus nostra.* Et cum munera in judicio accipere prohibeantur, eos quoque judicasse dici potest. Sic leg. Ribuar. tit. 90. *Ut Optimates, Majores domus, Domestici, Comites, Grafones, Cancellarij, vel quilibet gradibus sublimati in provincia Ribuarica in judicio residentes, munera ad judicium pervertendum non recipiant.* Hos etiam Regi judicanti adfuisse probat Marculus ipse libro primo, dum inter ministros & officiales qui Regi adfiderent, Domesticos recenset. Quod autem proprium Domesticorum munus fuerit, non satis constat. Nec enim iidem sunt qui aulæ Constantinopolitanæ Domestici, quos planum est scholis palatinis & militibus excubiis præfuisse; de quibus tit. de domesticis & protectoibus in utroque Codice. Apud Francos verò expensas Regi ad placita pro-

ficiscenti suppeditasse & necessaria quæque præparasse Domesticos ex Gregorio Turonensi apparet. Sic enim ille lib. 9. cap. 28. *Fuerunt etiam ad hoc placitum multi de regno ejus tam Domestici quam Comites, ad præparanda regalis expensa necessaria.* Ex hoc tamen Marculi loco nil clarius eorum officio. Quippe Domesticus dicitur *super villas Regis.* Ut planum sit Domesticos villis fiscalibus & fundis dominicis præfuisse & omnes redditus curasse.

AD APPENDICEM MARCVLFI.

NOTITIA DE COLONO EV.] Exem- Cap. 1.

plum est sententia inter Advocatum seu Defensorem Ecclesiæ, qui vindicat aliquem in colonum fundi ecclesiastici, & ipsum colonum, qui asserebat se liberum. Sed cum id probare non potuisset, nec die dicta ad sacramentum cum aliis præstandum adfuisse, convictus ipse agnovit se colonum. Itaque per Vicarium Comitis Advocato redditus est. Qua de re conficitur instrumentum, ut omnibus id notum fiat. Vnde & Notitia appellatur. Chronicon Besuense: *Notum fiat posteris & memoria commendatur quod &c.* infra pagina proxima. Alio sensu notoria vocabulum usurpant Jurisconsulti pro relationibus quæ ab Irenarchis, Stationariis, officio præfidis, & (ut ait D. Augustinus ep. 159.) ab his ad quos tunc pacis vigilantia pertinebat, in criminibus fieri solebant. l. 7. ad Sc. Turpillian. l. 31. Cod. Th. de Episcop. & Cleric. l. 7. Cod. de accusat.

ADVOCATVS SANCTI ILL.] Defensor sive protector Ecclesiæ aut monasterij, qui res & jura ejus tam in judicio quam extra judicium tueretur & actiones exerceret. *Ex d. c. c. c.* Nam ex synodo Carthaginensi cap. 75. inducitur est advocatorum defensor pro causis Ecclesiæ.

CASAM DEI] Ecclesiam. Alibi *donatio ad causam Dei,* & passim.

ADRHAMITVM] promissum. Adramire enim est jurejurando cavere se certa die & certo loco solemniter juraturum, *de sacramento fidem facere* in leg. Ribuar. tit. 68. Capitul. lib. 3. cap. 58. *Ut si sacramenta ad palatium fuerint adramita, in palatio perficiantur.* Lib. 4. c. 28. *Ubi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta adramire vel jurare.* & cap. 29. Leg. Sal. tit. 39. Infra cap. prox. *Vnde tale sacramentum per suam fiftucam visus fuit adramire.*

TENSANDVM] retinendum, ut libertatem retineret.

RACIMBURGIOS] Comites non solum, sed adfidentibus septem vel plurimum Consiliariis, jus dicebant, qui Racimburchi vel Racimburchi dicebantur. Leg. Salicæ tit. 52. 3. *Tunc Grafio congreget secum Racimburchios,* & tit. 60. leg. Ribuar. tit. 57. Capitula Pipini Regis: *Si causa sua ante ipsum Comitem fuit & ante Racemburgos, infra cap. 6. Eosdem Scabineos dictos esse existimo. Siquidem Scabineus judices erant, & septem numero Comiti adfidebant.* Capitul. lib. 3. c. 40. *Ut nullus ad placitum banniat nisi qui causam suam querit, aut si alter ei querere debet, exceptis Scabineis septem, qui ad omnia pla-*

cita præſſe debent. Qua occasione libet exſcribere ex Beſuſenſis monaſterij Chronico Comitibus & Scabineorum iudicium, quo tam hæc formula quàm ſequentia capita, quæ eodem ferè pertinent, non parum illuſtrantur.

Notum fiat poſteris & memoriæ commendetur quòd ante illuſtrem virum Hildegarium Comitem ſeu Iudices quos Scabinos vocant, & quamplures perſonas qui cum eo aderant in Montaniaco villa, in mallo publico, ad multorum cauſas audiendas & recta iudicia terminanda, ibi veniens Becto Epifcopus [Lingonenſis] & Advocatus ſuus Burgoardus novem legitimos teſtes ibi præſentavit, quorum nomina hæc ſunt, Simeon, Agano, Bertchranus, Govo, Machirius, Adalardus, Gerino, Gerento, Syranus. Iſti teſtificaverunt & juraverunt de finibus Beſuſenſis monaſterij, quod à fine Pontenſe, & à fine Vendobrinſe, & Vvaurenſe, & Tilenſe, & Vetuſimenſe, & Buſtellenſe, & Buſtenſe, & Lucenſe, & Burburenſe, & Berecholpo villare, per iſtas marcas inter ipſos fines immunitas ſit S. Petri ad integrum, & in alio loco boſco communitas ad integrum, & ab ipſo fine Buſtellenſe uſque ad viam petroſam, & deinde uſque ad ſtradam fractam, & deinde uſque ad finem Burburenſem immunitas eſt S. Petri ad integrum. Per iſtas marcas euntes ipſi novem teſtes quos ſuprà nominavimus, miſſo ſecum Balacterio illuſtri viro ab Hildegario Comite & à ſuis Scabinis, dixerunt & per iudicium teſtificaverunt quòd à tempore Pipini Regis & deinceps per tempora Domni Caroli Imperatoris vidiffent inde legitimam veſtituras ad partem S. Petri haberi, ita ut nec Aldo nec heredes ſui ullam legitimam veſtituram exinde unquam habuiſſent, ſed per legem & per juſtitiam veſtitura S. Petri fontis Beſuſenſis erat. Tunc ipſi Scabineo unanimiter iudicaverunt quòd omni tempore ipſæ res per illas marcas ad partem S. Petri eſſent vindicate atque legibus conſiſſite. His præſentibus teſtibus, Balacterio, Madaberto, Beato, Eppleno, Baldrico, Auſino, Vvormerio, Milone, Albrico notario, Feilagio, Leudumo, Arberto. Vvalterius præſens fuit & ſubſcripſit. Data notitia die Mercoris proxima in menſe Maio, anno ſecundo regnante Domno noſtro Ludovico Rege atque Imperatore.

PRO COLONO] Gloſſe vet. *Colonus, 200-2000 annis.* Coloni liberi quidem non ſervierant, obnoxie tamen fortis & conditionis. Leg. Ala-

man, tit. 9. & 23. *Liberi eccleſiaſtici, quos colonos vocant, quos tamen frequentiffimè ſervis ad- jungi & connumerari reperias.* Nam ad tributa & ſerviles operas tenebantur. Leg. Bajuvar. cap. 1. tit. 13. *De colonis vel ſervis Eccleſie, qualiter ſerviant, vel qualia tributa reddant &c.* Adnuntiatio Caroli apud Piſtas c. 20. *Si quis reputatus fuerit menſuram adulteraffe, & cum majori modio vel ſextario annonam vel vinum accepiffe, ut cum minori menſura vendideret, ſi liber homo eſt, aut ſecundum ſuam legem ſe inde ſacramento idoneum reddat, aut &c.* Si autem colonus vel ſervus inde reputatus fuerit, aut iudicio Dei ſe examinet, aut ſi inde convictus fuerit, hoc, ut ſuprà diximus, unde menſuram adulteravit perdat, inſuper & virgini nudo corio vapulet. Sanè jure Romano, ut antea diximus, nec prædia receptis colonis vendi legarive poterant, l. *Si quis inquilinus*, 112. de legatis l. 1. l. 12. de agricolis & cenſ. Cod. lib. 21. In donatione Haganoniſ ad S. Martinum Turonenſem impetrante Ludovico: *Fridegiſo Abbati trade manſum noſtrum in dominiacum &c. cum hominibus ibidem commorantibus, quos colonario ordine vivere conſtituimus.*

RECREDIT] Recedere ejuſmodi ſcriptoribus reſtituere eſt & reddere. Ivo epiſt. 275. *Dicit Comes quòd libenter reddet aut recedet Comitem Nivernenſem.* Vetus inſtrumentum in tabulario S. Martini Turonenſis anno tertio Rodulphi Regis: *Et ſic ex ipſiſ decimis ſeſe receditis & per ſiſtucam quæripvot.*

VICARIIS] Comitibus. Gregor. Turon. lib. 10. c. 5. *Reſponderunt hoc Animondi Vicarij dolo, qui pagum illum iudicaria regebat poteſtate, factum fuiſſe.* & lib. 7. c. 23. de Armentario Iudæo, qui Turonum civitatem venit ad exigendas cautiones quas ei propter tributa publica Injuſtoſus ex Vicario, ex Comite verò Eunomius depoſuerant. Quibus locis videtur Gregorium ſenſiſſe de Vicario qui per provinciam vices Comitibus agebat, quique poſtea Vicecomes appellatus eſt. Erant enim & alij minores Vicarij, quorum ſinguli ſub eodem Comite certis territoriis præerant, ideoque à Vvalafrido plebanis & parochis Eccleſiarum comparantur. Capitul. lib. 2. c. 28. *Habeat unusquique Comes Vicarios & Centenarios ſuos ſecum.* Hincmarus epiſt. 4. c. 15. *Comites & Vicarij vel etiam Decani plurima placita conſtituunt.* Idem epiſtola pro Epifcopis Gallie & Germanie cap. 3. *Regum Comites in civitatibus ſuis, & Comitum Vicarij in plebibus.* Inde frequenter veteribus inſtrumentis in pago illo, in vicaria illa. Hodie *Viguiers.*

ACCIPERE DEBERE] Leg. Ribuar. tit. 61. *Hoc itaque conſtituimus, ut quicumque in cauſa viſtor exiſterit, ſemper iudicium conſcriptum accipiat.*

CHARTA SACRAMENTALIS] qua ſta. Cap. 1. tuitur ut qui pro colono vindicatus ſe liberum aſſerit, manu ſextadecima propinquorum certa die in baſilica ſancti alicujus juret ſe liberum eſſe.

IN MALLO PUBLICO] Mallus, placitum majus, ubi majora negotia à Comite finiebantur. Leg. Salica tit. 1. 46. 48. 56. 59. 60. Capitul. lib. 3. c. 28. 51. 57. & lib. 4. c. 28.

*Vbi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta adrahmare vel jurare, ibi mallum habeatur, & ibi sacramenta jurentur. Mallus tamen neque in Ecclesia neque in atrio ejus habeatur. Minora verò placita Comes, sive intra suam potestatem, vel ubi imperare potuerit, habeat. Volumus itaque ut domus à Comite in loco ubi mallum tenere debet constituatur, ut propter calorem solis & pluviam, publica utilitas non remaneat. Adnuntiatio Caroli Regis apud Pistas cap. 32. *Vt conlimitanei & vicini Comites in una die, si fieri potest, mallum non teneant, maxime post octavam Pasche, propter francos homines & advocatos qui ad utramque mallum non possunt occurrere: sed mittant sibi invicem Missos, & si unus die Lunis mallum habuerit, alter die Iovis aut die Lunis sequentis hebdomada mallum habeat. Et ne grave ei sit qui suum mallum interjecit, qui uno anno primus tenuerit mallum, sequenti anno consentiat alteri primum tenere. Et si sacramenta legalia in primo die Lunis post Pascha juranda devenerint, aut in aliis feriis quando mallum tenere deberat, mittat quisque Comes Missum suum qui ipsa sacramenta auscultet, ne ipsi homines jectivi inveniantur, & ipse sic mallum suum teneat ut varigildi ejus & advocati qui in aliis comitatibus rationes habent ad suum mallum occurrere possint. Synodi Meldensis c. 76. Passim in formulis quæ sequuntur.**

APUD PROXIM. PARENTES] Inde in lege Salica tit. 63. qui cognitioni renuntiat dicere debet quòd se de juramento & de hereditate & de tota illorum ratione tollat.

NOCTES] Tacitus de Germanis: *Nec diurnum numero, ut nos, sed noctium computant, sic constituunt, sic condicunt, ut nox ducere diem videatur.* Saxiffime in lege Salica, Capitulis, historicis, veteribus instrumentis, ut ad Capitula Caroli M. doctiss. Fr. Pithæus observat. Quòd fit ut ad hæc usque tempora perique annis, quasi hæc nocte, pro hodie usurpent.

Cap. 4. IECTIVVS] Suprà ad Marcul. lib. 1. c. 38. Adnuntiatio Caroli Regis apud Pistas cap. 33. *Multi inde contendunt, & se inter se jectivum. Postea: Suum sacramentum se jurare debere contendunt, & contra causatores suos, si ad hoc audiendum non venerint, jectivum.*

Cap. 4. RACHIMBYRGIIS] de quibus suprà cap. 1.

Cap. 7. MISSOS REGIS] Missos dominicos infrà hoc ipso capite, Pipinus Major domus in diploma pro S. Dionysio: *Omnibus Episcopis, Abbatibus, Ducibus, Comitibus, Domesticis, Grafionibus, Vegariis, Centenariis, vel omnibus Missis nostris discurrantibus, seu quacunque judiciaria potestate præditis. Quater in anno à Principe legati per provincias mittebantur, ut si quid Episcopi aut Comites negligentius egissent, per eorum admonitionem corrigeretur, hisque quibus à Comite jus dictum non esset, illi dicerent, & pleraque negotia Regis nomine perficerent, aut ad eum referrent. Constitutiones quoque Principum seu Capitula ab iis per provincias transmittantur & annuntiabantur. Capitul. lib. 2. c. 18. 26. 27. 28. lib. 3. c. 14. 17. 83. 87. 88. & passim. Horum officium præclare def-*

cribit. Flodoardus hist. Rhem. lib. 2. c. 18.

ATQVE ELIDIATA] Corrupta hæc sunt, sed ita restituenda crediderim: *Vt ipsam terram ipse Abbas habeat evindicatam atque eligitam, ne sit postmodum ex hac re omnique tempore subita causatio. Elitigata, pro extra litem & controversiam posita. quæ vox frequentissima est in variis formulis.*

IN GRAFIA ILLA] in illo comitatu. Grafiones enim Germanica lingua pro Iudicibus & Comitibus usurpantur. Aventinus lib. 7. ad an. 1285. *Eodem anno Cesar VIIII. KL. Lanuarius Augustam in confinio Rhetia atque Vindelicia concilium procerum convocat. Albertum Hallensium in classem præfectorum, quos nos Grafios, litteratores Comites vocant, refert. Rigotus in vita Philippi Augusti Regis ad an. MCCVIII. Eodem anno quidam Comes palatinus, qui eorum lingua Landgraf vocabatur, id est, Comes palaty &c. Sic enim ex veteribus libris legendum est. Carlomannus Rex in synodo anni MCCXII. *Decrevimus quoque ut secundum canones unusquisque Episcopus in sua parochia sollicitudinem habeat, adjuvante Grafione qui defensor Ecclesia ejus est, ut populus Dei paganus non faciat. Ibi enim Grafio Comes est. Sic in lege Salica & veteribus aliis legibus Grafionis vocabulum accipitur.**

INGENVITAS] Exemplum manumissionis Cap. 4. à Senonensi quodam Archiepiscopo factæ Ludovico Pio imperante, qua secundum ejus constitutionem Archiepiscopus servum suum in Ecclesia manumittit ut ad sacros ordines possit promoveri.

EPISCOPI ATQVE ABBATES] Illud ipsum antea cautum erat in synodo Aurelianensi III. sub Childeberto Rege c. 25. *Vita Ludeuvici Pij: Considerans idem piissimus Imperator non debere Christi ministros obnoxios esse humane servituti &c. statuit ut quicunque ex servili conditione, conciliante scientia & morum probitate, ad ministerium altaris adsciscerentur, primum manumittantur à propriis dominis, vel privatis, vel ecclesiasticis, & tunc demum gradibus altaris induantur. Quæ eadem continuationi Aimoini inserta sunt lib. 5. cap. 10. Capitul. lib. 1. cap. 82. *De servorum ordinatione &c. statutum est ut nullus Episcoporum deinceps eos ad sacros ordines promoveri præsumat, nisi prius à dominis propriis libertatem consecuti fuerint, & quæ sequuntur. quod ipsum iisdem verbis refertur ex incerto quodam Concilio Toletano à Burchardo lib. 2. cap. 31. & ab Ivone Decreti par. 6. cap. 182. Antea etiam id sæpe constitutum. Nam & in eandem sententiam citatur ab eodem Burchardo & Gratiano auctoritas Leonis Papæ. Præterea synodi Aurelianensis III. sub Childeberto Rege cap. 21. nominatim cautum apparet ut nullus servilibus colonariisque conditionibus obligatus juxta statuta sedis apostolicæ ad honores ecclesiasticos admittatur, nisi testamento aut pertabulis confiteri eum absolutum. Eodem pertinet Novell. 123. §. Si servus. c. 17. Sic ratiociniis obnoxii ordinari non poterant. l. 4. Cod. de Episcop. & Cleric. Concilium Carthaginense can. 8. & 9. Burchardus lib. 2. cap. 36. Ivo part. 6. c. 87. Gratianus dist. 54. can. 4. ubi falso tribuitur Mogunti-**

nenſi. cap. 2. de obligatis ad ratiocinia ordinandis vel non. Id innuit Thomas Cantuarienſis apud Rogerum Hovedenum annal. parte poſter. anno 1165. Mandavit ei Rex ut redderet ei plenariam computationem de omnibus reſcriptis qua receperat de redditibus regni quandam Cancellarius fuerat. Reſpondit Thomas: In electione mea Henricus filius eius & omnes Barones Scaccary & Richardus de Luci Inſtitutiarius Anglia clamaverunt me quietum Deo & ſancta Eccleſia de omnibus reſcriptis & computationibus & ab omni exactione ſeculari ex parte Domini Regis, & ſcilicet & abſolutus electus fui ad huius officij adminiſtrationem.

PERM. IP. LIB. DON.] Innuit ſervos Eccleſiarum, de quibus heic agitur, non potuiſſe manumitti, etiam ordinandi gratia, ſine Principis auctoritate, cum alienationis ſpecies videatur.

HLVDVICI AVG. AVCTORIT.] Capitulum lib. 1. cap. 82. De Eccleſiarum vero ſervis communi ſententia decretum eſt ut Archiepiſcopi per ſingulos provincias conſtituti noſtram auctoritatem, ſuffraganei vero illorum exemplar illius penes ſe habeant. Et quocumque de familia Eccleſie utilis invenus aliquis ordinandus eſt, in ambone ipſa auctoritas coram populo legatur &c. Burchardus lib. 2. cap. 32. Synodi Triburienſis c. 25.

IN ARCEO] archio, archivo.
EPISCOPI] Domus Epicoſcopi. Synodi Meldenſis c. 26. Sugerendum eſt & ex divino mandato intinandum regia maieſtati ut epicoſcopum, quod domus Epicoſcopi appellatur &c. venerabiliter ac reverenter introcat, & ſecundum ſancitam prædeceſſorum conſuetudinem, quando orationis & debita ſuſceptionis gratia in tranſitu convenienti civitatem ingreſſus fuerit, habitaculis epicoſcopalibus reverenter inhabitet.

ANTE ALTARIS CORNU] Manumiſſio in Eccleſia ante altaris cornu ſolita celebrari. Formula leg. Rom. c. 12. Capitulum lib. 1. c. 82. In ambone ipſa auctoritas coram populo legatur, & coram ſacerdotibus vel coram fidelibus laicis ante cornu altaris, ſicut in noſtra auctoritate continetur, remota qualibet calliditate, libertatem conſequatur, & tunc demum ad gradus eccleſiaſticos promoveatur. Leg. Longob. lib. 2. tit. 35. lib. 3. c. 9. circa ſacrum altare manumiſſus. Exemplum manumiſſionis apud Burchardum lib. 2. c. 26. Ego Burchardus Vormatienſis Eccleſie Epicoſcopus quendam Eccleſie noſtra ſamulum nomine Eberhardum, ſacris ordinibus oblatum, ad altaris cornu, nobilitum virorum in præſentia, per hoc auctoritatis teſtamentum ſtatuo, ita ut ab hodie no die & tempore bene ingenuus atque ab omni ſervitutis vinculo ſecurus permaneat. Servos autem qui manumittebantur ut Clerici fierent, alibi quàm in Eccleſia manumitti non potuiſſe docet idem Burchardus cap. 28.

CIVEMQUE ROMANVM] Qui in Eccleſiis manumittebantur, cives Romani, non Latini, ſiebant, maximamque libertatem conſequabantur, ex conſtitutione Conſtantini l. 1. Cod. Th. de manumiſſ. in Eccleſ. Ideoque hæc clauſula inſtrumentis libertatis aponi ſolita. Formula leg. Rom. c. 12. B. Gregorius Papa regiſt. lib. 5.

epiſt. 12. Vos Montanum atque Thomam ſamilos ſancta Romana Eccleſia, cui Deo adiutore deſervimus, liberos ex hac die civiſque Romanos eſſicimus, omnique veſtrum vobis relaxamus ſervitutis peculium. Cuius tamen appellationis Caroli M. & Ludovici Pij ſeculo non aliam vim fuiſſe exiſtimo quàm ut lege Romana manumiſſi uterentur.

NULLI HOMINVM QVICQVAM] Hinc apparet non tantum ſervos, ſed etiam libertos, qui obſequiis erga patronos tenerentur, ordinari non potuiſſe. Debet enim ab aliis immunis eſſe qui divitiarum militie aggregandus eſt, ut Leonis Papæ verbis utar. Synodus Toletana apud Burchardum lib. 2. cap. 25. Quicumque libertatem à dominis ſuis ita percipiunt ut nullum ſibi in eis obſequium patroni retinet, iſti ſi ſine crimine capitali ſunt, ad clericatus ordinem ſuſcipiantur, quia directa manumiſſione abſoluti eſſe videntur. Qui vero retento obſequio manumiſſi ſunt, pro eo quod adhuc patrono ſervitutis tenentur obnoxii, nullatenus ſunt ad eccleſiaſticum ordinem promovendi; ne, quando voluerint eorum domini, ſiant ex Clericis ſervi.

SI QVA DEINCEPS PRÆDIA] In Capitulis idipſum ſtatuitur lib. 1. cap. 82. Si poſt ordinationem aliquid adquiſierint, illud obſervetur quod in canonibus de conſecratis nihil habentibus conſtitutum eſt. Canonice autem ſanctiones illæ, de quibus heic & in Capitulis, ſunt ſynodorum decreta quibus ſtatuitur ut Clerici qui nihil habentes conſecrati ſunt, ſi poſtea aliquid adquiſierint, id omne ad Eccleſiam pertineat. Synodi Carthaginenſis III. c. 49. Placuit ut Epicoſcopi, Preſbyteri, Diaconi, vel quicumque Clerici qui nihil habentes ordinantur, & tempore epicoſcopatus vel clericatus ſui agros vel quacumque prædia nomine ſuo comparant, tanquam rerum dominicarum inſuſceptionis crimine teneantur, niſi admoniti Eccleſie eadem ipſa conſulerint. Iuſtinianus idipſum ſanxit Novell. 131. cap. 13. contra id quod olim obſervabatur ex conſtitutione Leonis & Anthemij l. 34. Cod. de Epicoſcop. & Clericis. Burchardus: Ut unuſquiſque Preſbyter res quas poſt diem conſecrationis adquiſierit, propria Eccleſia relinquat. Idem Burch. lib. 3. c. 118. ex ſynodo Rheimenſi refert hæc verba: Inveſtigandum ſi nihil patrimonij habens Preſbyter quando proceſſus eſt ad ordinem eccleſiaſticum, poſtea emerit prædia, cuius juris ſint; quoniam Eccleſia ad quam de nihil habente promotus eſt eſſe debent juxta canonicam auctoritatem. Eadem verba extant in cap. 1. de peculio Clericorum. quæ tamen citantur ex Concilio Arelatenſi.

MANDATVM] Continet ſimplex mandatum ſeu procuracionem litigandi cauſa; ut & ſimilis eſt apud Marcullum lib. 1. c. 21. & lib. 2. c. 31.

TRACTVRIA] Tracturia pro Tractoria. Cap. 10. Nam heic forma quedam quaſi tractorie referuntur, qua Epicoſcopus cum cui ob delicta poenitentia cauſa peregrinatio indiſta fuerat, commendat iis ad quos iter faciens pervenerit, ut ſciant non alia ex cauſa illum peregrinari nec vagari. Itaque rogat ut ei manſionem & focum, panem & aquam præſtent. De tractoria dictum eſt ad Marcull. lib. 1. c. 21.

CENTENARIIS] Singuli comitatus in centenas seu territoria quædam dividebantur, quibus minores iudices præerant sub Comitibus dispositione, qui à centena Centenarij dicebantur. Synodi Cabilonenfis sub Carolo M. cap. 21. *Comitibus & iudicibus hoc summopere observandum est ut iuste iudicent. Paulò post: Sed & ministros, quos Vicarios & Centenarios vocant, iustos habere debent.* Qui tamen non de omnibus causis, sed de minoribus tantum iudicabant. Capitul. lib. 4. c. 26. *Omnis controversia coram Centenario definitur potest, excepta redditione terra & mancipiorum, qua non nisi coram Comite fieri potest.* Lib. 3. c. 79. *Ut nullus homo in placito Centenarij neque ad mortem neque ad libertatem suam amittendam aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur; sed ista in presentia Comitibus vel Misforum nostrorum iudicentur.* Centenarios porrò per pagos statutos esse scribit Vvalafridus Strabo, & planè eisdem cum Vicariis facit; quos etiam cum Presbyteris Ecclesiarum baptismalium, qui minoribus Presbyteris præsent, comparat.

DECANIS] Minimi sunt iudices sub Centenariis, & à Vvalafrido minoribus Presbyteris conferuntur. Hincmar. ep. 4. c. 15. *Comites & Vicarij vel etiam Decani plurima placia constituunt &c.*

MANSIONEM EI ET FOCVM] Capitula quædam Caroli M. & Ludovici Pij MSS. * c. 16. *Ut infra regna Christo propitio nostra omnibus iterantibus nullus hospitium denegat, mansionem & focum tantum. Similiter passum nullus contendere faciat, excepto prato & messe.*

QVID PLURA AD SAP.] Clausula qua commendatorie epistolæ claudi solebant, ut & alie. In historia augusta: *Dictum sapientis sat est.* Sic de formulis variis cap. 21. 23. 24. Verba omisit, sed sensum expresse, Senator sub Vitigis Regis persona Variarum lib. 10. epist. 33. *Pauca dixisse sapientie vestra sufficiunt. &c.*

LITTERÆ COMMENDATITIÆ] Clericis sine proprij Episcopi licentia peregrinari non licebat, nec peregrinantes ab alio Episcopo suscipi & admitti poterant nisi à proprio Episcopo commendatitias litteras impetrassent. Gregorius Nazianzenus in Iulianum: *ἡ ἐπιτομὴ τῶν ἐπιτομῶν, οὐκ ἔστιν ἡ ἐπιτομὴ τῶν ἐπιτομῶν, ἀλλ' ἡ ἐπιτομὴ τῶν ἐπιτομῶν.* Synodi Calchedonenfis can. 13. *Ἐπιτομὴ τῶν ἐπιτομῶν ἐστὶν ἡ ἐπιτομὴ τῶν ἐπιτομῶν, ὡς καὶ ἐν τῷ κανόνι τῆς ἐπιτομῆς καθίσταται.* Synodi VI. in Trullo can. 17. Synodi Agathensis c. 38. *Clericis sine commendatitijs epistolis Episcopi licentia non pateat evagandi.* Synodi Epauensis cap. vi. Burchardus lib. 11. cap. cxxxvii. cxxxviii. cxli. *Formata ut plurimum apud Latinos scriptores hæ litteræ appellantur.* Optatus Milevitanus lib. 1. de Syricio PP. *Cum quo nobis totus orbis commercio formatarum in una communionis societate concordat, sive quòd certa forma certisque notis conceptæ essent, sive etiam à forma seu sigillo quòd addebatur, ut putat eruditissimus Iacobus Simondus in Notis ad Goffridum: cui posteriori sententiæ suffragari videtur quòd dicitur in synodo Cabilonenfi sub Carolo M. cap. 41. Presbyterum qui proprio loco dimisso ad alium migrat litteras ha-*

bere debere in quibus sint nomina Episcopi & civitatis plumbo impressa. Est etiam in Ordine Romano epistola qua Episcopi à Pontifice Romano consecrati ad civitates suas remittuntur & officij admonentur; quæ *Formata Episcopo danda nuncupatur*, cum tamen commendatitia non sit. quod aliis confirmari posset exemplis. Illud autem observandum, non tantum Clericis peregrinantibus formata opus esse, sed nec Episcopis remota loca petere absque Metropolitanis formata licuisse; idèoque Laudanensem Episcopum nepotem suum Hincmarus reprehendit quòd absque Metropolitanis epistola extra dioccesim sæpe profectus esset. Quod jus formate Episcopi dandæ Vigilius Papa epist. 7. Auxanio Arclatenfi Episcopo tribuit, cui vices suas commiserat. Nullus, inquit, *de Pontificibus tua perhas vices ordinationi commissis in longinquis quibuslibet locis audeat proficisci nisi solenni more, sicut decessores nostri prædecessori vestro similiter concedente consueverant, formatam vestra caritatis acciperis.*

MAGNONI] Carolo M. imperante vixit Magno Senonensis Archiepiscopus, cuius est hæc formata. quod & annus his litteris adscriptus ostendit. Ille est qui Notas juris collegit & Carolo M. dicavit; quibus ipse hos præfixit vericulos: *Hæc juris quælibet Rex accipe Carle, Offeri devotus qua tibi Magno tuus.*

GRÆCA ELEMENTA] Solebant Episcopi in formatis seu commendatitijs litteris, ne qua fraus fieret, uti quibusdam notis & symbolis, litteris videlicet Græcis que certum numerum exprimerent. Quod quomodo fieret exponit Articius in fine synodi Calchedonenfis. Ivo Decreti par. 6. cap. 433. Gratianus distinct. 73. additis duabus harum epistolarum formulis, quarum una Burchardi est lib. 2. c. 227. Vide Simondum in Sidonium pag. 109. 110. 111. 112. 113.

INGENVITAS] De ingenuitate ad Marculf. Cap. 11. cap. 32. lib. 2. abundè diximus.

TESTAMENTVM FACIENDI] Salvianus ad Ecclesiam catholicam lib. 3. *Illi testamenti faciendi arbitrium dant libertis, tu tollis libertis.* Quod plenè libertatis, qua cives Romani efficiebantur, proprium erat, non Latine. Verùm hoc seculo ejusmodi differentiam evanuisse antea monui.

MYNDEBYRDEM ECCLESIARYVM] Marculfus lib. 2. c. 22. Synod. Matifconens. II. sub Guntranno c. 7. Concilium Tolletanum V. c. 72. *Liberti qui à quibuscumque manumissi sunt, atque Ecclesia patrocinio commendati existant, sicut regule antiquorum patrum constituerunt, sacerdotali defensione à cuiuslibet insolentia protegantur, sive in statu libertatis eorum, seu in peculio quòd habere noscuntur.*

CHARTA AGNATIONIS] qua domini Cap. 15. servi cui se ingenua junxit illis indulget ut qui ex eis nascentur, liberi permanent. Marculfus lib. 2. c. 29. ubi plura. Vide Cassiodorum lib. 7. c. 11.

TRADITORIA DE TERRA.] Forma est Cap. 19. traditionis agri antea venditi.

TERRAM VEL HERBAM] Vide Plinium lib. 22. cap. 4. Infra cap. 43. *Per terram vel herbam, sicut lex est, ad partem sancti illius visus*

sus est tradidisse. Sic leg. Bajuvar. cap. 17. tit. 3. *Et ratione firmet per quatuor angulos campi, aut designatis terminis; per hac verba tollat de ipsa terra vel aratum circumducatur, vel de herbis aut ramis, silva si fuerit, Ego tibi tradidi & legitimi firmabo per ternas vices.* Non dissimilis est traditionis forma quæ ab Innocentio III. Papa describitur in cap. 1. de consuetudine: *Hanc conferendi formam esse proponis, quod in huiusmodi donationibus modicum terra consuevit in manu accipere, vel in extremitate pallij manu Prelati Ecclesia sustinetur, aut super altare ponendum sub testimonio videntium & audientium sub dicta forma, qua scotati vulgariter appellatur.* De aliis traditionum modis nonnulla notavimus ad Marcul. lib. 1. c. 13.

EXITVM FICISSI.] In signum scilicet traditionis exhibit, loco cedebat, vacuamque possessionem in alterum transferrebat. Alias tamen exatum scriptum est; ut sit sensus, eum possessione se exuisse, ut alius ea vestiretur, si seculi verbis uti licet. Vtrumque retineri potest.

Cap. 21. **NOTITIA DE SERVO.]** Instrumentum venditionis servi.

Cap. 22. **NOTITIA DE IACTIVIS.]** qua notum fit quendam vadimonium deservisse. Marculf. lib. 1. c. 37. unde petenda hujus capituli interpretatio.

Cap. 23. **SECVRITAS.]** Marculf. lib. 2. cap. 18. **VT ILLAM LEVDEM.]** Leudis, pretium compositionis pro homicidio. Leg. Salicæ tit. 43. 11. *Si autem qui precipitatus est mortuus fuerit, tota leude sua componatur. 12. medietate leudis ejus componat. Ille vero qui eum occiderit, secundam legem eum componat.* Leg. Frisionum tit. 2. *Expositior nec iuret, nec leudem solvat, sed inimicitias propinquorum occisi patiatur donec se cum eis reconciliet.*

Cap. 25. **MANDATVM.]** ejus qui propter morbum vel ætatem rebus suis superesse non potest. Marculf. lib. 1. c. 24.

Cap. 27. **PRECARIA.]** De precaria jam satis ad Marculf. lib. 2. cap. 5.

Cap. 28. **PRESTARIA.]** Prestationis charta supra ad Marculf. cap. 40. lib. 2.

CENSVM AD LYMEN.] In precariis ab Ecclesia concessis solcebat merces quædam seu census annuus intervenire. Synodus Leptinenfis: *Ea condicione ut annis singulis de unaquaque casata solidus id est duodecim denarij ad Ecclesiam vel monasterium reddantur.* Flodoard. hist. Rhem. lib. 3. c. 20. ex Hincmaro: *Quomodo Carolus Pipini Regis filius eandem villam apud Tilpinum Archiepiscopus obtinuerit in prestariam, ea condicione ut capellas ad ipsam pertinentes cum nominis & decimis Episcopus Rhemorum retineret, & Rex duodecim libras argenti in luminarijs Ecclesie daret, & quod hunc censum tam ipse Rex quam successores ejus persolverunt. Quem censum in recognitionem domini præstari idem Hincmarus innuit apud eundem lib. 3. c. 26. Ne forte suggeratur Imperatori quod cupiditate illius hunc censum repetat quem in suos usus nunquam redegerat, sed cupiens evadere periculum, ne silentio suo in diebus suis census ipse depercat, & ipsa villa in alodem vertatur.*

Tom. II.

DE HOMINE FORBAT.] Formula jurisjurandi quod præstare tenetur is qui adgressorem interfecit, nimirum ob tutelam corporis sui & vim repellendo occidisse. Eiusdem argumenti est caput trigessimum formularum legis Romanæ.

COLPVVS.] ictus, ut vet. glossæ apud Pithecurum rectè interpretantur, noctis coup. Leg. Salic. tit. 19. *Si quis ingenuus ingenuum fuisse percussit, & tamen sanguis non exierit usque ad tres colpos, pro unoquoque illi centum viginti denarios, qui faciunt sol. tres, solvat.* Colpus à colapho, ut in leg. Sal. vet. codice.

FORBATVDVM.] Sic in form. leg. Rom. cap. 30. *Decretum Childeberti Regis: Index loci illius solatio collecto ipsum raptorem occidat, & jaceat forbatudus.* quasi forbatudus pro jure cæso diceretur. Quod apertius traditur in leg. Ribuar. tit. 77. *De homine forbatudo, Si quis hominem super rebus suis comprehenderit, & eum ligare voluerit, aut super uxorem, seu super filiam, vel his similibus, & non prevaluerit ligare, sed colpus ei excesserit, & eum interfecerit, coram seibus in quadario in clida eum levare debet, & sic XL. seu XIV. nolles custodire, & tunc ante judicem in araby conjuret quòd eum de vita forsalum interfecisset. Sin autem ista non adimpleverit, homicidij culpabilis judicetur.*

INERA NOCTES XLII.] Numerus respondet legi Ribuarie, cujus particulam modò adscripsi: in qua tamen ex hoc loco pro XIV. legendum esse putarem XLIV. Alij viderint.

SICVT LEX EST.] Leg. Ribuar. tit. 77.

APVD TRES ALOARIVS.] Sic infra c. 23. *post ipsum tres aloarie & duodecim contulantes juraverunt.* Plenius tamen inquirendum censco. Aloarij videntur hoc sculo dicti qui probarent & laudarent idemque affirmarent, à laudando. Vnde & nostris hodie *alouer*, pro rationem probare. Monuit Iohannes Savaro V. C.

LEGIBVS DIREXERVNT.] hoc est, secundum leges juraverunt eum qui juravit vera dixisse. Formula legis Rom. cap. 31. *Similiter testes sibi similes visores & cognitores, secundum quod ei iudicatum fuit, post ipsum juraverunt, ut quicquid jam dictus ille de hac causa juravit verum & idoneum sacramentum deat.* Leg. Alam. tit. 6. Suprà ad Marculf. lib. 1. c. 38. Fortè legendum dixerunt, ut infra c. 33. & 34.

INDICVLVS REGALIS.] Regia epistola Cap. 30. qua Rex Comiti mandat ut cuidam, qui queritur quòd alij res suas retinerent, jus dicat; aut si illi satisfacere reculent, cogat eos fidejussores ante Regem iudicio sistendi causa dare. Marculf. lib. 1. cap. 27. & 28. Quid sit indiculus, ad caput lectum Marculfi expositum est.

FRATRI ILLI COMITI.] Comites civitatum fratris appellatione à Principe decoratos hoc capite docemur, quod jus ut provinciarum rectores & præfides consequerentur. His enim id Casiodorus tribuit lib. 6. cap. 21. *Additur quòd à Principe frater vocaris.* Ita Majorianus Aug. apud Sidonium lib. 1. ep. ult. compellat: *frater Camille.* Videantur Novellæ Theodosij, Valentiniiani, & Majoriani, ubi non raro illud occurrit.

IN VESTRO MINISTERIO.] Ministerium pro territorio. Capiul. lib. 2. c. 18. *Sicut in ca-*

Ppp

pitullo qua de hac re illi Comitibus dedimus in quorum ministeriis moneta percuntur constitutum est. & passim.

SVPER NOCTES TANTAS] id est, intra tot dies. Nam spatia temporis non numero dierum, sed noctium, finiebant, ut antea dictum est.

Cap. 31. **ALIUS INDICVLVS**] Immunitas est militiae, quæ sibi à Rege conceditur.

DE OMNI HOSTE] exercitu. Capitul. lib. 3. c. 9. 10. *Quicumque homo nostros habens honores in hostem bannitus fuerit.* Appendix Aimoini lib. 4. c. 56. *Rebellantibus Saxonibus paganiisimo, qui contra Rhenum fluvium consistunt, strenuus vir Carolus hostem movit Francorum.* Adnunciatio apud Pistas cap. 26. *Pi pagenses Franci qui caballos habent vel habere possunt, cum suis Comitibus in hostem pergant. Noltris host.*

ARIBANNO] seu heribanno. Pœna est pecuniaria ejus qui ad expeditionem post Principis bannum seu edictum profectus non est. Gregor. Turon. lib. 5. cap. 26. *Post hæc Chilpericus Rex de pauperibus & junioribus Ecclesie vel Basilicae justis bannos exigi pro eo quod in exercitum non ambulasset.* & lib. 7. cap. 42. *Post hæc edictum à iudicibus datum est ut qui in hac expeditione tardi fuerant damnarentur.* Capitular. lib. 3. cap. 14. *De heribanno volumus ut Missi nostri fideliter exactare debeant.* & cap. 35. & 68. In legibus Longobardorum heribanni multa est sexaginta solidorum. Vox est hodie quoque nota.

DISMANARE] id est, de domo extrahere.

Cap. 31. **NOTITIA DE COLONITIO**] Suprà cap. 1. 4. 5.

Cap. 34. **DE HERBIS MALEFICIS**] Insurandum mulieris que veneficio hominem occidisse accusabatur, quod scilicet potionem maleficam einunquam temperasset aut propinasset.

MALLAVIT] in jus seu ad mallum Comitum vocavit.

HERBAS MALEFICAS] Leg. Sal. tit. 21. *De maleficiis. Si quis alteri herbas dederit bibere, & mortuus fuerit, octo mille denariis, qui faciunt solidos ducentos, culpabilis iudicetur. Si vero biberit & mortuus non fuerit &c. ille qui dedit pro aliquo maleficio culpabilis iudicetur.* Greg. Tur. lib. 5. cap. 35. de Mummolo, qui maleficii incusatus est quod herbam se habere ad tormina & dysenteriam sanandam professus sit, apud eundem Gregorium per herbarum venena. Inde enberber.

Cap. 35. **CESSIO**] Donatio à patre uni ex filiis facta, ut præcipuum illud habeat. Similis est apud Marculf. lib. 2. cap. 11. quæ in nepotem confertur.

Cap. 36. **EYACVATORIA**] apocha, suprà ad Marculf. lib. 2. cap. 35.

Cap. 37. **LIBELLVS DOTIS**] De libello dotis suprà ad lib. 2. cap. 15.

MANCIPIA STANTIA] Villici, qui fundum exercent, & inter instrumenta fundi numentur.

Cap. 38. **INDICVLVS REGALIS**] Videndus Marculfus lib. 1. cap. 37.

APVD N. SIGNAC.] Apud hæc dicitur pro eum, aut per. quod non raro in illius seculi aucto-

ribus occurrit. Suprà cap. 2. *apud proximiores parentes suos octo juret.* & cap. 29. in fine. Itaque quod hæc dicitur *apud nostrum signaculum* sic accipiendum est, *per litteras anulo seu sigillo nostro firmatas.* Nam, ut diximus, indiculo sigillum non addebatur.

MANNITVM] Mannite, in jus vocare, leg. Sal. tit. 1. & aliis sæpissime, quasi monere.

ÆQVALENTIA] Divisio hereditatis inter fratres, quæ æqualentia hæc appellatur, quod æquis partibus fiat. Marculf. lib. 2. cap. 14. Cap. 39.

ÆQVALENTIA] æqua lance. Inde hujus capitis titulus. Marculf. lib. 2. cap. 14. *æqua lance inter se visi sunt divisisse vel exagasse.*

CVM DESVPER POSITO] *Supraposito* passim in formulis leg. Rom. infra cap. XI. *una cum superpositis.* apud Iuriconsultos eam omnibus quæ ibi erant. clausula in venditionibus, donationibus, legatis, divisionibus hereditatis frequentissima.

PECVLIVM PRÆSIDIVM] De peculij & præsidij voce ad librum secundum Marculf.

DONATIO AD CASAM DEI] Casa Dei Cap. 40.

pro quacunque Ecclesia, quasi domus Dei. Hincmarus epist. 7. c. 35. *Providendum est etiam ut de nihil habentibus promoti Presbyteri non presuntant quæ de facultatibus Ecclesie comparaverunt vendere, vel quasi ad casam Dei tradere, nisi ad Ecclesiam cuius propria esse debent.* Sanè hodieque in Arvernia extat cœnobium quod Casa Dei nomen velut proprium sibi retinuit.

GRAFIA ILLA] comitatu illo. suprà ad caput septimum.

APVD IVG. M. VISA SVM CONQ.] tertiam videlicet rerum stante conjugio quaeritarum. Plura ad lib. 2. cap. 17.

DE FILII MEI LYCVTOSA HEREDITATE] Ita Papinianus apud Iustinianum l. ult. Cod. de institut. & substitut. *Lullus am hereditatem ad matrem venire curavit. Iustiniano tristis successio.* Institut. de senatuf. Tertullian. in principio. Inscriptio Viennensis: **MISERI PARENTES CONTRA VOTVM PP.**

EMVNITAS SANCTORVM] Privilegium Cap. 44. immunitatis monasterio à Rege concessum. qua de re plura ad cap. 3. libri primi.

HOMINIBVS VASSIS NOSTRIS] Fortasse legendum omnibus vassis nostris; aut saltem addendum *hominibus & vassis nostris.*

IN CVRTIBVS VEL VILLIS] Villas etiam curtes dictas fuisse hic locus ostendit. Sic in diplomate Caroli R. pro Corbeie cœnobio, *villas seu curtes vel ea qua deinceps in parte ipsius Ecclesie voluerit divina pietas augeri.* & in traditionibus Fuldensibus lib. 2. *jugerum curiserum* dicitur in quo ædificium rusticum & villula esset. Leg. Salicæ tit. 6. *canem custodem domus sive curtis.* Olim quidem *curtem* Romani dixere eam villæ partem que metibus cincta est, & in qua permulta rustica opera exercentur. Varro de re rustica lib. 1. & Palladius lib. 1. Sanè in synodo Constantina anni DCCCX. aliter accipitur. *Curtem enim aulam & comitatum Principis vocat: in hostem & ad placium sive ad curtem veniens.*

RETRIBVT. EXACT.] Exactare pro exi-

gere. Marculfi lib. 1. cap. 2. Diplomata Ludovici & Caroli Calvi pro S. Germano, quae interferuntur continuationi Aimoini lib. 5. cap. 10. & 33. *Neque seruita ab eis exaltet, neque paraveredas aut expensas ad hospitium suspensiones recipiat.* Capitul. lib. 3. c. 14. *heribannum exaltare.*

Cap. 45. **INDICVLVS REGALIS**] Exemplum immunitatis vetricigalium à Carolo Rege concessæ.

NULLAS VENDITAS] Vetricigal est rerum in foro & publicis nundinis venditarum, cujus mentionem in Gallicis quibusdam vetustis instrumentis legisse memini. Hodie quidem rerum immobilium *indivisa* dicuntur ventes.

RODATICVM] Capitul. lib. 6. c. 243. *Vt nullus homo presumat teloneum per vias, nec per villas rodaticum, nec pulueraticum recipere.* Hodie *Rouage*. quod vetricigalis genus ex vino vendito colligitur. *Rodaticum* in diplomate Dagoberti Regis de mercato S. Dionysij, ubi varia tributorum nomina recensentur, & in præcepto confirmationis Pipini Regis de eodem mercato: *Nec de navigiis, nec de portibus, nec de carris, nec de summis ullum teloneum vel foraticum, seu rotaticum, vel pontaticum, vel portaticum, vel salutaticum, seu cessitaticum, siue mutaticum, vel aliquam exaltationem aut consuetudinem exigere.*

FORATICVM] Præcepta Dagoberti & Pipini, quae modo exscriptimus. Diploma Ludovici & Lotharij in continuat. Aimoini lib. 5. cap. 10. Hodie certe *foragium* vis illud vocamus quod ex vino minutatim vendito debetur.

PONTATICVM] quod in pontibus pro transitu datur. Capitular. lib. 3. c. 12. *Placuit nobis ut antiqua & iusta telonea à negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque de navigiis seu mercatis.* Idem Carolus Imp. & Ludovicus prohibuerunt teloneum exigi ubi necesse non est fluvium per pontem transire, & ne quis cogatur ad pontem ire telonei causa. Capitular. lib. 4. c. 31. In legib. Benearenensium, *pontage*.

SEVMERCADA] mercatus.

COMMERCIVS] negotiationis socius.

NEGOTIVM] Negotium pro re venali, merx.

Sic negotium pro mercatura in Capitul. lib. 1. c. 125. *Si hoc propter necessitatem comparat, ut sibi habeat & alijs tribuat, negotium dicimus.*

Gregor. Turonens. de miracul. lib. 1. cap. 32. & cap. 58. *Negotia multa in atrio protulerunt.*

Cap. 46. **RELAT. Q. DIC. APENNIS**] De instrumentorum amissione vel exustione, quæ hostium incurfu aut quolibet alio casu accidit, satis multa ad 33. caput libri primi; ubi litterarum principalem exemplum proponitur quæ ab eo qui iacturam passus erat impetrari solebant, ne difficili postea probatione ejus jura deteriora fierent. Heic autem similis quedam formula exhibetur, non tamen à Rege, sed à Comite data; qua, sedente in iudicio Comite, testes adhibentur qui alicujus domum cum mobilibus rebus, chartis, & instrumentis quæ inerant, incendio consumptam restentur. Ideoque Comes ejus rei restitutionem in scriptis redactam concedit, ut res omnes quas hic antea possidebat, in posterum securè etiam possideat.

Q. V. E. DICITVR APENNIS] Sic in formulis leg. Rom. cap. 28. Quæ autem ejus nomini Tom. II.

nis origo sit, mihi planè non liquet; & fortasse mendum est. Sanè dubitavi num legendum esset à pari, quòd eandem & parem vim habeat atque instrumenta amissa, quam vocem à pari & apparibus eodem ferè sensu hac ætate usitatum fuisse reperio. In registro B. Gregorij lib. 7. est epistola ut Episcopi cum mulieribus non habitent, quæ ad plures Defensores & Subdiaconos scripta est. additur *apparibus*, id est, omnibus eodem exemplo. Nam etsi pluribus sit inscripta, ad unum tantum loqui Gregorium manifestum est. Sic eodem lib. ep. 112. accipienda est epistola inscriptio: *Syagrio, Beberio, Virgilio, & Desiderio Episcopis Galliarum à paribus.* Et apud Hincmarum ep. 6. c. 28. *Zosimus Papa ad Aurelinum & universos Episcopos per Africam constitutos, universosque Episcopos per Gallias & septem provincias constitutos, & universos Episcopos per Hispaniam constitutos, à pari*, hoc est, eodem exemplo. Anastasius Bibliothecarius in Hadriano: *Apparem ipsius donationis per eundem Ethevrium ascribi faciens ipse Rex (Carolus M.) intus super corpus B. Petri, subius evangelia quæ ibidem osculantur, pro firmissima cautela & æterna nominis sui ac regni Francorum memoria propriis manibus posuit; aliæque ejusdem donationis exempla per Scribarium hujus sanctæ Ecclesiæ descripta, quæ excellentia secum deportavit.* Aliorum sit iudicium.

CHART. REL. Q. DICITVR] Apparetheic Cap. 47. *appennis* vocem desesse.

HEREDITORIA] libellus seu epistola qua pater filiam naturalem, quam ex propria ancilla susceperat, ad hereditatem suam vocat, aliàs non successuram.

LACTANTE DENARIO] jactato denario ante Regem. Manumissionis modus, de quo ad lib. 1. cap. 22.

REDEMPTIONALE] Seu *charta redemptionalis*, per quam servus seipsum de peculio suo redimit, & dato pretio libertate à domino donatur, ita ut ab obsequiis omnibus & jure patronatus liber & immunis permaneat. Quod ita demum procedit, si sciat dominus nummos peculiares esse. Alioquin enim (ut est in leg. Bajuv. c. 15. tit. 7.) *Si quis servus de peculio suo fuerit redemptus, & hoc dominus ejus fortè nescierit, de domini potestate non exeat: quia non pretium, sed res servi sui, dum ignorat, accipit.* quod caput exscriptit Benedictus Levita Capitular. lib. 5. cap. 359.

IN AMICTO] in veste, ex qua amictus dictione supplendæ lacunæ supra cap. 15. & 16.

HEREDITORIA] Cum lege Salica filia in antiqua patris alode non succederet, tamen hac formula ad hereditatem admitti potest, ut cum fratribus portionem ferat. Marculf. lib. 1. cap. 12. *ut filia cum fratribus in paterna succedat alode.*

LEX SALICA CONTINET] Tit. 62.

APVD GERMANOS TVOS] id est, cum germanis tuis.

CAVTV DE VINEA] Oppignatio est vineæ pro debito, cum antichresi.

ARIPENNOS TANTOS] Mensura est terræ, ut & jugerum, acta, bunnaria, arialis, P p p ij

opera. Gregor. Turon. lib. 5. cap. 28. *Statutum fuerat ut possessor de propria terra unam amphoram vini per arpentem redderet. Hodie arpent. Glossæ vet. Arpentium. &c.* quam vocem Scaliger in Diras Valerij Caronis Latinam esse contendit, quasi *arvipennium*. Reperio tamen apud Columellam de re rustica lib. 5. cap. 1. Gallos semijugerum *arpennem* vocasse. Nunc certe ut plurimum pro integro jugero accipitur.

Cap. 51. **SECURITAS**] De securitate Marcull. lib. 2. cap. 18. & supra cap. 31.

CÆSISSET] Pro cecidisset.

Cap. 52. **DONATIO AD FILIOS**] naturales videlicet, non ex iustis nuptiis procreatos. Pertinet hæc formula ad legem Romanam.

LEX ET CONSUEVDO EXPOSCIT] Iure Romano filij naturales patri ex testamento heredes esse poterant in allem; atque adeo in substitutione facta, si sine liberis aliquis decesserit, Papinianus existimavit deficere conditionem, si naturales liberi extarent. l. *Ex fello. 17. §. Si quis.* ad Senatufconf. Trebel. l. *Generaliter. §. ult.* Cod. de institut. & subtit. Lege tamen à Valentiniano, Valente, & Gratiano lata, is qui legitimus filius vel nepotes aut patrem vel matrem haberet, non poterat naturalibus liberis plus uncia relinquere. Quod si non essent iusti liberi, nec pater aut mater, usque ad tres uncias filij naturales conf. qui possunt. l. 1. Cod. Th. de naturalibus filiis. Anastasius postea constituit ut si quis concubinam uxoris loco habuerit, & filios ex ea susceperit, illis possit omnem hereditatem relinquere, non extantibus aliis, l. *Invenit.* Cod. de naturalibus liberis. Sed id Iustinianus immutavit & ad semissem reduxit. l. *Humanitatis.* eod. tandemque revocavit Nov. 89. ut in allem institui possent. In Gallis autem veterem usum servatum fuisse docet hæc formula, nec observatam Valentiniani constitutionem de tribus uncias, quò pertinent hæc verba, *consuetudo exposcit*, maximèque propter commixtionem exterarum gentium, quæ naturales liberos à legitimis vix discernabant.

BENE INGENVAM] impari tamen dignitate. Alioqui solo affectu uxor esse potuisset.

NATVRALES APPELLANTVR] Inuit sine dotalibus instrumentis non intelligi matrimonium, nec legitimis nasci liberos. Modestinus tamen inter regulas juris refert, in libera mulieris consuetudine non concubinatum esse, sed matrimonium. l. *In libera.* de ritu nupt. Quod ita intelligendum est, si quidem affectu & honore uxoris sit habita. Sanè enim, inquit Vlpianus, nisi dignitate nihil interest. l. *Item legato.* de legatis 3. Et Papinianus cum dixisset donationes in concubinam collatas non posse revocari, adjicit: *An autem maritalis honor & affectio pridem præcesserit, personis comparatis. vita conjunctione considerata pendendum esse. neque enim tabulas facere matrimonium.* l. *Donat. 31.* de donat. Sed postea receptum est & Theodosiano iure probatum ut inter impares honestate personas non aliàs constaret matrimonium, nisi dotalibus instrumentis conscriptis, nec aliàs legitimi essent liberi. l. *Si donat. C.* de nupt. l. 3. Cod. Theod. eod. Quò referri possunt hujus formulæ verba, *sed talis causa &c.* Non dubito hoc jus postea à Iustiniano

immutatum, ut etiam inter impares legitima essent matrimonia sine instrumentis dotalibus. l. *Imperialis. §. Immo.* Cod. de nuptiis. Quam legem idem refixit Novel. 74. fixit rursus Nov. 112. exceptis illustribus viris, quos non aliter matrimonium contrahere voluit nisi dotalibus instrumentis confectis, ceteros ex solo affectu uxores ducere. Sed Iustinianum jus necdum in Gallis usu receptum fuisse jam antea animadvertimus.

MANDATVM] Forma mandati ad infinuandum & publicandam superiore donationem, quo facto ejusmodi naturales liberos legitimis effici & legitimam percipere patris successionem docet hæc formula.

GESTA] Insinuatio & professio apud acta municipalia, stabilienda & firmanda donationis gratia. De ejusmodi gestis vide Marcullum lib. 2. cap. 37.

EPISTOLA] à procuratore scripta, qua se ex mandato donationem insinuasse refert.

GESTA MANVMISS.] Acta sunt manumissionis in Ecclesia celebrata, ex parte tamen mutila.

ILLE DIAC. TESTAT.] Primus Diaconorum, sive Archidiaconus. Præerat illi libertatibus quæ in Ecclesia dabantur, manumissionisque tabulas conficiebat, ut hæc formula testatur. Leg. Ribuar. tit. 58. *Qui servum suum pro anima sua remedio seu pro precio secundum legem Romanam liberare voluerint, ut in Ecclesia coram Presbyteris, Diaconibus, seu cuncto clero & plebe, in manum Episcopi servum cum tabulis tradat, & Episcopus Archidiacono jubeat ut ei tabulas secundum legem Romanam, qua Ecclesia vivit, scribere faciat, & tam ipse quam omnis procreatio ejus liberi permanent. & sub titulo Ecclesia consistant.* Statuit etiam eadem lex Ribuar. ut si in judicio controversia existat utrum aliquis liber an servus sit, & manumissionis tabulæ in dubium vocentur, ut Archidiaconus & testes ante Regem vel Episcopum hac de re jurent, & si verè manumissum fuisse asseveraverint, multa XLV. solidorum Archidiacono debetur, multa XLV. solidorum Archidiacono debetur, Archidiaconus restituere jubeatur. Ex quibus non parum lucis huic capiti accedit. Idipsum testatur Amalarius Trevitensis, ubi de Archidiaconi officio agit, non quidem in vulgatis, sed in MS. codice S. Victoris Parisiensis. *Gesta, inquit, libertatum Episcopo deferit. Ebo de ministris Rhenensis Ecclesie, in Archidiaconi officio: Libertates liberorum cum testibus probare, alienorum servorum ad gradum venire volentium exigere, potestatem etiam habens libertatem ecclesiastica propria de familia facere, & alienis exigere.*

VINDICTAQVE LIBERARE] Impropiè. Nam aliud est vindicta manumittere, aliud in Ecclesia. Sed quia vetustissimus plena libertatis dandæ modus erat per vindictam, ut manumissi cives Romani fierent, ideo hoc nomine in manumissione Ecclesie usus est, qua post constitutionem Constantini eandem vim obtinuit.

CONSTITVT. CONSTANTINI] Constitat manumissionis in Ecclesia Constantinum auctorem fuisse. Quod præsertim honori Ecclesie

